Safran Publishers

LEXICON VAN DE BRUSSELSE EDELSMEDEN

UIT DE 17DE EEUW

Edmond ROOBAERT

Edmond ROOBAERT

Lexicon van de brusselse edelsmeden uit de 17de eeuw

Safran Publishers, Brussel

Met de steun van de

ACADEMIE VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE EDELSMEEDKUNST IN BELGIË

2019 © Uitgeverij Safran Publishers
Jeneverbomenstraat 32
B – 1020 Brussel, België

publishers@safran.be | www.safranpublishers.com

D/2019/9835/124 | ISBN 978-2-87457-109-1

Coll. *Getuigen van de Geschiedenis* | *Témoins d'Histoire*, 6.

Elke gehele of gedeeltelijke reproductie, door welk procédé dan ook, zonder de toestemming van de uitgever of van zijn rechthebbenden is verboden.

Gedrukt in E.U.

Woord vooraf

Het voorliggend Lexicon is een logisch en chronologisch vervolg op de studie, verschenen in 2015, en die gewijd was aan de Brusselse goud- en zilversmeden uit de 16de eeuw. De biografische nota's in het Lexicon zijn voor wat iedere geciteerde edelsmid betreft, chronologisch geordend en geven onder de vorm van excerpten, en zonder verdere commentaar, de belangrijkste gegevens weer die in de archivalische bronnen werden gevonden. Gegevens die voor een gegeven edelsmid de uitoefening van zijn ambacht betreffen, zijn uiteraard in de minderheid, omdat de bronnen over de meest voor de handliggende opdrachtgevers in die tijd en omgeving eerder schaars zijn.

Vele archivalische vermeldingen betreffen de betrekkingen van de zilversmeden met hun ambacht, van de leertijd af tot het meester- en eventueel het dekenschap of het statuut van ouderman in de schoot van het ambacht. Andere zijn dan van aard om het niet-professionele leven van de goudsmid toe te lichten, als burger van de stad die zijn materiële belangen behartigt, renten aankoopt of zijn huis met renten belast, huizen huurt of verhuurt, processen voert voor de wethouders van Brussel of voor Raad van Brabant omwille van niet altijd evidente redenen. Vele goudsmeden worden in de bronnen (*in casu* de notarisakten) vermeld met hun echtgenote, waarvan de naam hier overgenomen wordt – wat geen overbodige vermelding is aangezien die dikwijls toelaat gelijknamige goudsmeden van elkaar te onderscheiden.

Sommige goudsmeden zijn sociaal geëngageerd, en actief betrokken bij de lokale politiek, of bij het religieus en sociaal leven in de stad.

De ene biografische nota valt al wat langer uit dan de andere, maar dat is zeker geen maatstaf om daaruit de werkelijke betekenis en de professionele activiteit van ieder in het Lexicon geciteerde goudsmid af te leiden. De ene goudsmid kan al wat meer in de kijker zijn gelopen van de plaatstelijke autoriteiten dan een andere collega en dus meer sporen hebben nagelaten in de archieven van zijn tijd.

Rekening houdend met de relatieve schaarste van de schriftelijke bronnen kan een, op archiefstudie gegrond onderzoek, dus onmogelijk een volledig beeld weergeven van het goudsmedenambacht zoals het in de 17de eeuw te Brussel werd uitgeoefend. Maar met een overzicht dat 466 namen van meestal onbekende goudsmeden omvat, kan toch gehoopt worden dat het Lexicon, altijd voor aanvulling vatbaar, toch een voldoende representatieve inkijk biedt in het wereldje van de Brusselse goudsmeden in de 17de eeuw.

Uiteindelijk zal het Lexicon als uitgangspunt en bron dienen voor een volgende en afzonderlijke publicatie over het goudsmedenambacht te Brussel zelf, zijn beheer, bestuur en financiën, de regeling van de uitoefening en de aard van de activiteiten van zijn leden en zijn betrekkingen tot de overheidsinstanties.

De schrijfwijze van de voor- en eigennamen zijn in de archiefbronnen alles behalve eenvormig. De verschillende varianten worden hier vermeld, maar in de biografische nota's zelf wordt een eenvormige en zo mogelijk de meest voorkomende spelling toegepast.

Het woord vooraf moge hier afgesloten worden met een oprechte dank aan Mevrouw Ann-Laure Oosthoek, die de voorliggende studie in het haar fonds *Témoins d'Histoire* heeft willen opnemen, aan de heer Jean-Louis Van Belle voor zijn vriendelijke bemiddeling, en aan de diensthoofden en medewerkers van de hier geciteerde archieven en bibliotheken.

Brussel, januari 2019.

Inhoud

Woord vooraf V
Lijst van de gebruikte afkortingen VI
Inleiding VIII
Préambule (en français) IX
Preamble (in English) X
Lexikon 13
Selectieve bibliografie 291
Index 297
Namen van personen 299
Ambachten, beroepen en functies 319
Technische begrippen en zakenregister 323
Toponymen 325
Uithangborden 331

Lijst van de gebruikte afkortingen

ABRK	Administratieve briefwisseling RK
ADN	Rijsel, Archives Départementales du Nord
ADN-B	*Idem*, Chambre des Comptes
ADN-H	*Idem*, Archives ecclésiastiques
AG	Ambachten, gilden en naties van Brabant
AJCB	Archieven van de Jezuïeten(College Brussel)
AR	Brussel, Algemeen Rijksarchief
AL-D	Acquits de Lille (Kwitanties RK van Rijsel) - Dozen (Cartons)
AL-P	*Idem*, Portefeuilles
ASG	Archief Kapittelkerk van Sint-Michiel en van Sint-Goedele
EH	Anderlecht, Erasmushuis
FA	Archief Families
GR	Geheime Raad (registers en liassen)
GRN	Grote Raad voor de Nederlanden
R.FA	Processen van aanzienlijke families
HK	Handschriftenkabinet
JM	Jointe [Junta] voor het Muntwezen
KAB	Kerkelijke Archieven van Brabant
KBB	Koninklijke Bibliotheek van België
K-RK	Kwitanties Rekenkamer
MD	Manuscrits Divers
NGB	Notariaat Generaal van Brabant
OCMW	Archief van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
PR	Parochieregisters
RAn	Ex Rijksarchief Anderlecht, nu Vorst
RAL	Rijksarchief Leuven
RBR	Raad van Brabant- Griffie
RBR-OF	Raad van Brabant- Officie Fiscaal
RF	Raad van Financiën
RK	Rekenkamer
SA	Staat en Audiëntie
SA- LM	Staat en Audiëntie -Lettres Missives
SAA	Stadsarchief Antwerpen
SAB	Stadsarchief Brussel
SB	Staten van Brabant
SG	Schepengriffies stad Brussel
SG-AB	Schepengriffies Arrondissement Brussel
SSO	Secretarie van Staat en Oorlog
TK	Tolkamer

Inleiding

En français | *Préambule*

In English | *Preamble*

Inleiding

Het niet zo talrijk bewaard gebleven, Brussels edelsmeedwerk uit de 17de eeuw is voldoende bekend en beschreven. Daarentegen is nog geen omvattend onderzoek gepubliceerd over de producenten van die kunstvoorwerpen. Hier wordt het resultaat van een jarenlang en systematisch archiefonderzoek te kennen gegeven naar het leven en het werk van 466 edelsmeden die in de loop van die eeuw als goud-of zilversmid werkzaam zijn geweest in de Brabantse hoofdstad.

Het eigen archief van het goudsmedenambacht is slechts gedeeltelijk en goed gehavend bewaard gebleven. Andere archiefondsen laten toe toch een benaderend beeld op te hangen van de activiteiten van de Brusselse ateliers. De voornaamste bron van inkomsten waren voor al de beoefenaars van de edelmeedkunst uiteraard de bestellingen die ze van verschillende zijden mochten uitvoeren. In eerste instantie waren er de aankopen van kerkelijk en burgerlijk zilverwerk door de openbare besturen, van het Hof, de hofhouding en de rekenkundige diensten van het centraal bestuur. Meerdere gouverneurs-generaal hadden hun eigen hofgoudsmid of schonken, bij Brusselse goudsmeden gekocht, kerkelijk zilver aan de plaatselijke kloosters en kerken. De regionale instellingen, zoals de Raad van Brabant, bestelde zegels en stempels bij Brusselse goudsmeden. De Brusselse magistraat had een eigen stadsschilder maar geen geatitreerde edelsmid. Voor het onderhoud en de herstellingen van het eigen stadszilver, de bestelling van zilveren bekers voor verdienstelijke stadsambtenaren en voor leden van het stadsbestuur die het peterschap hadden aanvaard over een zevende zoon van een Brussels burger, werd eveneens een beroep gedaan op gekende en plaatselijke edelsmeden. Dank zij de bewaard gebleven minuten van Brusselse notarissen leren wij ook de contracten kennen waarbij burgers allerlei edelsmeedwerk bestellen bij goudsmeden in de stad.

De kunst van het edelsmeedwerk werd in die tijd nog volledig uitgeoefend in het strikte kader van het goud- en edelsmedenambacht. De bestuursleden van dit ambacht maakten met de dekens van het schilders- en smedenambacht, deel uit van het caritatieve broederschap van Sint Elooi. Een schilder en een goudsmid zetelden om de beurt in het bestuur van de broederschap, dat onder de voogdij stond van de stadsmagistraat. Beroepshalve waren de Brusselse edelsmeden aangesloten bij de beroepsnatie van Onze-Lieve-Vrouw, die zoals de andere beroepsnaties, betrokken was bij het algemeen bestuur van de stad. Het is dus niet zo zeldzaam dat een Brusselse edelsmid vermeld werd als raadslid. Hij kon het stadsbestuur vertegenwoordigen in het beheer van een van de vele gast-en godshuizen in de stad. Ook nog op andere wijzen kon een Brusselse edelsmid getuigenis afleggen van zijn betrokkenheid bij het sociaal en religieuze leven in de stad. Enkele en niet onbelangrijke edelsmeden staan bekend als (onder) kerkmeester die op zon- en feestdagen met de schaal rondgingen in een van de Brusselse kerken. Tenslotte namen enkele edelsmeden ook actief deel aan de activiteiten van een van de drie Brusselse rederijkerskamers.

Het ambacht van goudsmid werd bovendien dikwijls bedreven in een beperkt familiaal kader, in die zin dat het van vader op '(schoon)zoon, of op een nader familielid werd overgedragen. De statuten van het ambacht voorzagen trouwens allerlei voorrechten voor een meesterzoon, de zoon van een vrijmeester, wat bij voorbeeld de toegang tot het ambacht betreft. Een weduwe van een edelsmid zette de zaak verder, alleen, als volwaardig lid van het ambacht, of in samenwerking met (of na haar huwelijk met) een vroegere meesterknecht van haar man.

Uiteindelijk zijn er nog enkele bijkomstige gegevens te vermelden, zoals de woon-en werkplaats van de Brusselse edelsmeden. Toeval of niet, meerdere beoefenaars van dit kunstambacht woonden op de Grasmarkt. Eigenaardig genoeg wordt er geen enkel zilversmid vermeld die zijn woning had op het Zilversmidstraatje. Anderen waren eigenaars van hun huis, of verhuurden huizen in hun bezit. Betrekkelijk veel edelsmeden waren huurders en betaalden een uiteenlopende, waarschijnlijk met de aard van de buurt samenhangende huur.

De uithangborden van hun huizen houden niet altijd een onmiddellijk verband met de aard van hun beroep. Het *Gulden Slot*, de *Gulden Fontein*, de *Diamant* zijn van die aard. Toepasselijker was uiteraard de

Drie Coppen (drie Bekers, trouwens een element van het wapenschild van het ambacht) op de Grasmarkt, de *Peerlen Krans* (Parelenkrans), het *Juweel*, de *Gulden Wereld* op het Kantersteen, en uiteraard het eigen ambachtshuis de *Spiegel*, bij het bombardement van de stad in 1695 grotendeels vernield en met zware leningen opgenomen door het ambacht, weder opgebouwd.

En français | *Préambule*

Les pièces d'orfèvrerie bruxelloise du XVIIe siècle, pas tellement nombreuses d'ailleurs, sont connues, décrites et publiées depuis longtemps. Une étude approfondie sur les orfèvres de la ville, au contraire, n'avait encore jamais été publiée.

Le présent ouvrage, résultat d'une recherche systématique et exhaustive des archives de cette époque, nous fait connaître, dans les détails, la vie et les activités des 466 orfèvres d'argent et d'or qui, pendant ce siècle, ont exercé ce métier d'art à Bruxelles.

Une partie importante des archives de cette corporation sont malheureusement perdues pour toujours. D'autres fonds d'archives nous permettent de nous faire une image incomplète des activités des ateliers d'orfèvres connus dans l'ancienne capitale du duché de Brabant.

La principale source de revenus pour les orfèvres de ce temps provenait certainement des commandes de pièces d'orfèvrerie qu'ils recevaient de la part de commanditaires les plus variés. Il s'agit en l'occurrence et en premier lieu d'achats de pièces d'orfèvrerie civile et religieuse, émanant des instances publiques, de la Cour, et des services comptables de l'administration centrale. Plusieurs gouverneurs généraux faisaient travailler des orfèvres attitrés appartenant à leurs services et entourage, ou achetaient chez les artisans locaux des pièces d'orfèvrerie qu'ils offraient aux couvents ou églises de la place. Les institutions régionales, telles que le Conseil de Brabant par exemple, s'adressaient aux orfèvres bruxellois pour la fourniture de leurs sceaux et cachets. La ville de Bruxelles, qui favorisait le développement des métiers d'art, avait, au XVIIe siècle, toujours son peintre en titre, mais en ce qui concerne l'achat et l'entretien de son orfèvrerie de table et d'apparat, faisait appel à des hommes de métier locaux et bien connus. Les receveurs et trésoriers de la ville achetaient des coupes d'argent pour en faire don à des agents de la ville méritoires ou à des conseillers de la ville qui avaient accepté d'être le parrain du septième fils d'un bourgeois de la ville. Les actes notariés de l'époque conservent encore les contrats qui concernent les conditions auxquelles se concluaient les achats de pièces d'orfèvrerie à des hommes de métier de la ville.

L'art de l'orfèvrerie s'exerçait à l'époque encore complètement dans le cadre exclusif du métier, de la corporation. Les doyens du métier composaient, avec leurs collègues du métier des peintres et ceux des forgerons, le conseil de la fraternité caritative de Saint-Éloi. À tour de rôle, un orfèvre et un peintre siégeaient dans le conseil de cette fraternité, qui était soumise au contrôle de la ville. Du point de vue de l'exercice de métier, les orfèvres dépendaient de la « nation » (corporation professionnelle) de Notre-Dame qui comme les autres nations, était impliquée dans la gestion de la ville. Il n'est donc pas exceptionnel qu'un orfèvre bruxellois soit mentionné comme membre du conseil de la ville. L'orfèvre en question participait comme délégué de la ville à la gestion d'un des nombreux hospices ou institutions caritatives dans la ville. Par d'autres voies également, un orfèvre bruxellois pouvait témoigner de son engagement dans la vie sociale ou religieuse de la ville. Quelques hommes de métier, et pas les moins importants dans leur profession, sont connus comme *kerkmeesters*, membres du conseil de fabrique de l'une ou de l'autre église bruxelloise. Les dimanches et les jours de fêtes, ils faisaient la collecte dans leurs églises paroissiales. Et enfin, quelques orfèvres participaient activement aux manifestations organisées par l'une des trois chambres de rhétorique de la ville.

La profession d'orfèvre s'organisait souvent dans le cadre restreint familial, dans le sens qu'elle passait du père au fils, au beau-fils ou à un autre membre de la famille. Les statuts du métier incluaient d'ailleurs des privilèges particuliers qui favorisaient les fils des francs-maîtres, en ce qui concerne par exemple l'accès à la corporation. La veuve d'un orfèvre continuait l'exploitation de l'atelier de son mari, seule, comme membre de la corporation, ou en collaboration (ou après mariage) avec l'assistant en chef de feu son mari.

Enfin, il importe de s'arrêter un moment sur quelques informations secondaires, telles que la localisation dans la ville de leur maison ou de leur atelier. Coïncidence ou non, plusieurs orfèvres habitaient le quartier du Marché aux Herbes (*Grasmarkt*). Le fait qu'aucun orfèvre ne soit signalé comme habitant dans la petite rue des Orfèvres (*Zilversmidstraatje*) n'est, à première vue, pas si facile à expliquer. Tandis que certains orfèvres étaient propriétaires de leur maison, beaucoup d'autres sont signalés comme locataires et payaient un loyer en fonction de la localisation de la maison dans un quartier plus ou moins important de la ville.

Les enseignes des maisons où habitaient ou travaillaient les orfèvres n'ont, dans la plupart des cas, pas de rapport direct avec leur profession. La *Serrure dorée*, la *Fontaine dorée*, le *Diamant* peuvent être cités comme exemple. Plus explicites sont au contraire le *Drie Coppen* (les « Trois Coupes ») – d'ailleurs l'emblème de la corporation des orfèvres – sur le Marché aux Herbes, le *Peerlenkrans* (le « Cercle des Perles »), le *Juweel* (le « Bijou »), le *Gulden Wereld* (le « Monde doré ») et surtout le *Spiegel*, (le « Miroir »), la maison où se réunissaient les membres de la corporation des orfèvres, en grande partie détruite lors du bombardement de la ville en 1695 par les Français, et reconstruite grâce à des emprunts qui vont peser lourdement sur les finances de la corporation.

In English | *Preamble*

The rare, Brussels seventeenth-century precious metal have been known and described for a long time in the literature. However, no comprehensive research on the city's goldsmiths had been published.

This article is the result of many years of systematic archival investigations into the lives of 466 gold and silver smiths at work in the capital of Brabant over the course of that century.

The goldsmith guild's own archive has only in part been well preserved. These documents, together with the use of other archival sources, allow us to draw an approximate picture of the activities of the Brussels workshops. From these records, we can determine that commissions, as one might expect, were the primary source of income for all the goldsmith craft's practitioners, the main of which were the sale of religious and civic smith work to administrative bodies, the court, its constituent divisions, and the accounting services of the central government.

For example, several governors-general employed their own court goldsmith, or purchased gold and silverware from Brussels artists in order to make donations to local monasteries or churches. Regional administrative bodies, such as the Council of Brabant, ordered seals and stamps from Brussels goldsmiths. And while the Brussels magistracy had its own city painter, it had no designated goldsmith. Instead, in order to maintain and restore the city's silverware, trusted, local artists were employed. They were also commissioned to produce commemorative goblets for long serving civil servants and members of the city council who sponsored the seventh son of Brussels bourgeois. Thanks to the deeds of Brussels notaries, we also have information regarding the contracts with which the city's citizens commissioned works.

Such pieces were produced entirely within the context of the goldsmith guild's strict rules. Its board members, together with the deans of the painters and smiths' guilds, were part of the charitable frater-

nity of Saint Eligius. Painters and goldsmiths alternated in the governance of the brotherhood, which was under the overall the guardianship of the city magistracy. Professionally, Brussels' gold and silver smiths were members of the '*beroepsnatie*' of Our Lady, which, like the other city's professional organizations, was involved in the capital's governance. Indeed, it is not unusual to find one of the city's goldsmiths among its city counsellors, and this individual could represent the council in managing one of Brussels' many guest houses or hospitals. And there were more ways a Brussels goldsmith could be involved in the city's social and religious life. For example, a few prominent goldsmiths are known to have been churchwardens, who passed the plate on Sundays and feast days. Finally, a number of goldsmiths were active participants in one of Brussels' three chambers of rhetoric.

However, the actual craft was often practiced in a smaller, family context and was transmitted from father to son, or son-in-law, or to another close relative. This was reinforced by the guild's statutes, which granted various privileges for the son of a master or free master, such as admittance to the guild. A goldsmith's widow could continue to operate the business independently, as a full member of the guild, or in collaboration with – or after marriage to – one of her late husband's master journeymen.

The records relating to the guild provide us some additional details about its members' lives, such as where they resided or had their workshops. Whether by coincidence or not, several of the craft's practitioners lived on the *Grasmarkt*. Strangely however, none are found to have lived on the *Zilversmidstraatje.* Some goldsmiths owned their homes, or were even landlords themselves. Yet a relatively large number of goldsmiths were tenants and paid a rent, the amount of which varied depending on the location.

Regardless of where they lived, the smiths certainly advertised their trade. While their signboards – such as the *Gulden Slot*, the *Gulden Fontein*, the *Diamont* – were not always obviously related to the nature of their profession, there were clearer instances of advertising such as the *Drie Coppen* (three cups were an element of the guild's coat of arms) on the *Grasmarkt*, the *Peerlen Krans* ('Pearl Ring'), the *Juweel*, the *Gulden Wereld* located on the Kantersteen, and lastly – the guild's own headquarters, the *Spiegel*. In 1695, this building was destroyed during the French bombardment of the city but was later rebuilt by the guild with substantial loans.

Translation by Thomas Donald Jacobs, UGent

Lexikon

had verwerkt), een zilveren lepeltje voor het wierookvat en nog 2 sloten op missaalboeken. Zijn maakloon voor dit alles was 5 gulden (RAn, KAB 29149 [A° 1672-1674], f° 57, 93 v°, 98 v°; *Ibidem*, RAn, KAB 29186).

1678, 6 januari: sieur Laurentius Boeckhout (Laurens van Bouchout op het kwijtschrift van die datum) maakt een nieuwe staf voor de baljuw van de Sint-Goriskerk, waarvoor hij, na de afrekening van het overgenomen oud zilver, nog 12 gulden wordt betaald (RAn, KAB 29149, f° 125; RAn, KAB 29178).

1686, 9 februari: betaling voor een kleine herstelling (slechts 24 stuiver) van het zilveren kruis dat in de processie wordt rondgedragen. In het kwijtschrift, ondertekend door Laurens van Bouchout, is sprake van de herstelling van enige vijzen in zilver en koper die gebroken waren. Hieruit zou men kunnen afleiden dat het processiekruis van Sint-Goriks een kruisbeeld in zilver was, waarop de gebruikelijke koperen vergulde figuren die de kruisdraging voorstellen (de gekruisigde Christus, Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Johannes) met vijzen waren vastgemaakt. In dit verband is hier een verwijzing op haar plaats naar de herrie rond de blakers van Steven Boterman, die van hetzelfde type waren en die door het Brussels goudsmedenambacht als frauduleus werk werden in beslag genomen (RAn, KAB 29171 [A° 1685-1687], f° 118; *Ibidem*, KAB 29188).

1686, 30 december: op verzoek van sieur Laureys van Bouckhout, meester zilversmid, noteert een Brussels notaris een vrij raadselachtig getuigenis van een jonge vrouw die verklaart dat ze met eigen ogen gezien heeft dat meubels uit een huis, gelegen tegenover het klooster van de Onze-Lieve-Vrouwbroeders, werden gehaald en geladen op de vrachtboot naar Antwerpen (RAn, NGB 1854[2], op datum).

1689, 27 december: een laatste (bekende) en weinig belangrijke opdracht (24 stuiver) die de zilversmid voor de kerkmeesters van Sint-Goriks heeft uitgevoerd betreft de (zoveelste) herstelling van een zilveren wierookvat (RAn, KAB 29151, f°124 v°; *Ibidem*, KAB 29188).

1691, 5 juli: Laureys van Boeckhout en zijn echtgenote Antoinette Croy verschijnen voor een Brusselse notaris (RAn, NGB 2406[1], op datum).

1691-1692: Laureys van Boechhout wordt nog vermeld als vrijmeester in de jaarrekening van het goudsmedenambacht (RAn, AG 792).

1694, 7 september: sieur Laureys van Bouchhout, 'goudsmid *van syn stil*', en Barbara van Wellemont, zijn (tweede?) echtgenote, ontvangen 1200 gulden van Jacob de Greve aan wie zij beloven een jaarlijkse erfelijke rente van 60 gulden te betalen. Zij geven als onderpand voor de rente hun 2 huizen onder een dak in de Eyckstraat tegenover het klooster van de Onze-Lieve-Vrouwbroeders te Brussel. De goudsmid sieur Guilliam de Wint is hun getuige voor notaris (RAn, NGB 249, op datum).

1694, 15 september: de meerderjarige kinderen vande Venne stellen zich borg voor de betaling van een rente van 80 gulden per jaar aan Laureis van Bouckhoudt, meester goudsmid (RAn, NGB 249, op datum).

1695, 16 maart: de goudsmid Laureis van Boeckhout en zijn echtgenote kopen een jaarlijkse en erfelijke rente van 20 gulden, waarvoor zij aan François du Flo 400 gulden betalen. Naast hun huizen in de Eyckstraat (zie op datum van 7 september 1694) bezitten zij ook nog een huis op de hoek van de Eyckstraat en de Stoefstraat, bij het Manneken Pis (RAn, NGB 249, op datum).

1698-1699: van Boeckhout is wellicht vóór juni 1698 overleden. Zijn weduwe wordt vanaf die maand gedurende 13 weken met het volle steungeld van 12 stuiver per week onderhouden; de 18 volgende weken wordt haar 20 stuiver per week, wellicht omwille van haar grotere armoede of ziektelasten, uitgekeerd door de armenbus (RAn, AG 806, f° 8. Zij blijft van hetzelfde steuntarief van 20 stuiver per week genieten in de volgende jaren).

[60] BRABANT, Estienne

1702: Estienne Brabant, '*valet d'orfèvre*', woont met zijn vrouw en vier kinderen in de Glaaskensborrewijk te Brussel en betaalt slechts 3 gulden als personele belasting, een van de laagste tarieven (Caluwaerts 2018, I: 285).

[61] BRICQUÉ [BRICQUET], Jozef [Philip Joseph]

1693, 29 augustus: Philip Joseph Briquet legt voor notaris een verklaring af betreffende zijn toetreding tot het goudsmedenambacht te Brussel. Hij wil op 30 augustus zijn eed afleggen in handen van deken Guilliam de Wint teneinde toegelaten te worden tot de uitoefening van het zilversmedenambacht. Eerst dient echter het ambachtsgeld ten bedrage van 200 gulden betaald te worden, maar dat geld kan Bricquet niet '*zo promptelyck*' voor de dag halen. Maar om zijn aanvaarding niet nodeloos te vertragen, en de betaling van het ambachtsgeld zeker te stellen, gaat hij de verplichting aan zijn schuld aan de deken, die deze som in zijn reke-

kost en de opleiding. Hencxthoven geeft als waarborg een rente van 1000 gulden bepand op de inkomsten van de schipvaart te Brussel (Van Hemeldonck 2005, IV: 17-503).

1679: Judocus van Hencxthoven, 24 jaar oud, zoon van Antonis, getuigt te Antwerpen voor zijn leermeester. Hij wordt nog tot in 1692 te Antwerpen vermeld, waar hij zich in 1680 als juwelier wilde vestigen (Van Hemeldonck, IV: 17-950, waar Guilliam de Ryck op dezelfde datum van 13 mei 1678 een Jacobus van Hincxthoven als leerjongen onder dezelfde voorwaarden aanvaardt).

[191] HENDRICXSEN, Hendrick

1640, 27 maart: Hendrick Hendricksen, poorter van Brussel en goudsmid, stelt een volmachthouder aan die zijn belangen moet verdedigen in een aanhangig gemaakt proces (RAn, NGB 2083[1], op datum).

1641, 13 februari: de juwelier Henrick Hendricxsen, poorter van Brussel, ziet voor de duur van een half jaar, maar ook niet langer, af van alle aanspraken die hij wil doen gelden op Guillermo vande Grint (RAn, NGB 1334[1], op datum).

[192] HERBACH, Pauwels van

1640: Jan vande Perre, griffier bij de Raad van Brabant, verhuurt zijn huis gelegen bij de brouwerij van de paters Augustijnen, aan Pauwels van Herbach, goudsmid van zijn stiel, voor 6 jaar en 95 gulden per jaar (RAn, NGB 2564[2], n° 2420).

[193] HESSEL [HETSEL], Franchois

1686: in het dossier van het proces tussen de dekens van het goudsmedenambacht en de juwelier Frans Lemmens is ook een document bewaard waarin de goudsmid Franchois Hessel een gedetailleerd overzicht geeft van al de juwelen die hij in opdracht van de juwelier heeft gemaakt. Te vermelden vallen 24 armbanden ('*bracelets*') van eenzelfde makelij bezet met 8 diamanten en een smaragd, waarvoor hij 2 gulden het stuk als maakloon vraagt; 19 armbanden telkens bezet met 12 diamanten en met een gekleurde steen; 6 armbanden met 12 diamanten en een topaas in het midden, 1 pattacon (48 stuiver) als maakloon per stuk, en 45 armbanden met 1 edelsteen die hij gemaakt had voor 18 stuiver het stuk. Zijn maakloon varieert uiteraard naargelang de aard en de duur van de vereiste arbeid. Voor het beslag van een cornalinemedaille versierd met 33 diamanten vraagt hij 10 gulden. Sommige armbanden zijn gemaakt voor de prinses de la Tour (die zeer haastig was), voor madame de Soisson, een bruid, een Engelsman en voor andere, hem niet altijd bekende liefhebbers van juwelen. Hij heeft het goud van vele gebroken juwelen gebruikt, dat Lemmens hem, in zijn eigen huis en na weging met zijn eigen weegschalen en gewichten, heeft ter hand gesteld. Hij eist 176 gulden 8 stuiver als maakloon voor al de door hem gemaakte juwelen, die hem door de juwelier in gangbare munt en een gedeelte in goud werden betaald (zie hieronder 1686, 10 oktober).

1686, 10 oktober: de dekens brengen als bewijsstuk aan het kwijtschrift waarin Francis Hetsel bekent betaald te zijn door Lemmens voor het fatsoen, d.w.z. het maakloon, van juwelen die hij voor de juwelier heeft gemaakt (RAn, RBR processen van de ambachten bundel 189).

1702: de jonggezel en meester zilversmid François Hetsel, zijn minderjarige zuster Françoise, kantwerkster, en een leerjongen van 16 jaar, wonen in de Bergstraatwijk te Brussel (Caluwaerts 2018, II: 801).

1704, 15 mei: de goudsmid François Hetsel zal het ambacht van goudsmid leren aan Antoine de Roy, zoon van Joannes. De leertijd beloopt 4 jaar. De leerling zal opgenomen worden in het huishouden van de goudsmid (tafel en bed hebben). De vader betaalt voor het aanleren en het levensonderhoud van zijn zoon 90 gulden (85 gulden doorstreept) per jaar (RAn, NGB 2416[2], op datum).

[194] HETSEL, Guilliam

1702: de zilversmidsknecht Guilliam Hetsel woont met zijn vrouw in een kamer in het huis van een schaliedekker, gelegen in de Sint Anthoniswijk te Brussel. Hij wordt met het minimale tarief van 1 gulden 10 stuiver belast (Caluwaerts 2018, II: 727).

[195] HEYDEN, Gillis I vander

† ±1660.

1623, 19 december: Gilis van der Heyden, in 1622 aangesteld als essayeur van de koninklijke Munt, geboren te Brussel als zoon van Peter, particuliere muntmeester te Brussel, verleent te Antwerpen een volmacht (Van Hemeldonck 2005, IV: 17-551, voor zover geen andere aanwijzing).

1634: Gillis vander Heyden, particulier essayeur van de Munt te Antwerpen, stelt zich kandidaat voor het ambt van essayeur-generaal van de koninklijke Munt (ABRK 360/1, f° 114-116; *Idem* 360/2, f° 208).

1638, 20 februari: Gillis vander Heyden, particulier essayeur van het muntatelier te Antwerpen,

1587: Jan vande Perre en Catharina vande Guecht, zijn echtgenote, dochter van Anthonis, worden vermeld in een Brusselse schepenakte (KBB, HK II 6502, f° 101, 305).

1592, 23 september: Jan vande Perre legt zijn eed af als tegen-waardijn van de Munt te Brussel (AR, RK 25409, f° 22).

1606: een (on)roerend goed wordt overgedragen aan Jan vande Perre, meester-generaal van de Munt, zoon van Melchior, en aan zijn echtgenote (KBB, HK II 6492, f° 39).

1614, 21 mei: met commissiebrieven van die datum wordt Jan vande Perre aangesteld als particulier essayeur van het Munthuis te Brussel. Hij betaalt het zegelrecht van 6 lb voor de registratie van zijn eed als essayeur. Zijn jaarwedde bedroeg 54 gulden voor een half jaar (AR, RK 17996, f° 21, 22; *Idem*, RK 25431, f° 18 v°, 19 v°. Die wedde wordt hem nog uitbetaald tot op 26 juli 1623: *Idem*, RK 18003, f°23).

1614: hij verstrekt advies aan de Raad van Financiën over de aanspraken van een muntofficier (ADN, B 2866, f° 412).

1615, 27 augustus: Jan de Perre, essayeur van de Munt te Brussel, herinnert in een verzoekschrift aan het feit dat hij zijn voorganger vóór diens overlijden gedurende vijf weken heeft geholpen, veel tijd heeft besteed in het maken van meerdere essays, waarvoor hij houtskool heeft moeten aankopen. Hij vraagt daarvoor vergoed en betaald te worden door Pieter Verheyden [vander Heyden], particulier meester van de Munt te Brussel. Er wordt hem 20 lb toegekend als vergoeding, waarvoor hij op 16 december 1615 een kwijtschrift ondertekent (AR, AL-P 1219; AR, AL-D 1218/D; ADN, B 2878, f° 538).

1617: Jan van de Perre, particulier essayeur van het Munthuis te Brussel, heeft daar 28 essays uitgevoerd op '*Duitsche*' penningen om hun allooi te vergelijken met dit van de gangbare muntstukken. Met een ordonnantie van de Raad van Financiën werd hem nog 50 gulden betaald voor andere uitgevoerde essays (AR, RK 17996, f° 35, 39, 67). Ook in 1618 en nagenoeg ieder jaar, tot in het jaar van zijn overlijden, worden hem verschillende bedragen uitbetaald voor uitgevoerde essays. De door hem gemaakte onkosten (sterk water, houtskool e. a.) meestal een forfaitair bedrag van 12 gulden, worden hem bij iedere reeks van essays terugbetaald. Bij die essays van de muntbus van het Brusselse of een ander Munthuis, die meerdere dagen duurden, kreeg hij een dagvergoeding van 2 gulden 10 stuiver per dag (AR, RK 18002, f° 19 v°). De vergoeding voor de door hem uitgevoerde 'gouden journeyen', essays op gouden muntstukken, werd maar voor de helft ten laste gelegd van de particuliere muntmeester (AR, RK 17997, f° 57; *Idem*, RK 17998, f° 55; *Idem*, RK 17999, f° 65; *Idem*, RK 18000, f° 47).

1619-1621: Jan vande Perre heeft verschillende essays uitgevoerd op (de ertsen? uit) de gouden zilvermijnen, in het bijzonder van Scherpenheuvel (*sic*) (AR, RK 17999, f° 40).

1621: Jan vande Perre heeft in het Munthuis te Brussel verschillende uitgesleten muntijzers gebroken die gebruikt werden in 1619 en tot 3 april 1620. In 1621 werd hij ook vergoed voor zijn dienstreizen (september 1618 en juli 1620) te paard naar Bergen (Henegouwen), Gent en Rijsel, om daar instructies te geven aan de gezworen wisselaars (AR, RK 18000, f° 33).

1623, 5 april en 26 juli: Jan vande Perre wordt bevorderd tot essayeur-generaal in opvolging van Frans Bylandts. Hij ontvangt in zijn (vroegere) hoedanigheid van particulier essayeur nog een buitengewone toelage van 150 gulden (AR, RK 18003, f° 23, 29, 33 v°). Als essayeur-generaal wordt hem 108 gulden als jaarwedde betaald (AR, RK 18004, f° 17) en dit tot in 1630 (zie hieronder). Met een beslissing van de Raad van Financiën dd 29 juli 1628 wordt hem een toelage '*ayuda da costa*' van 180 gulden toegekend, maar wordt hem een loonsverhoging geweigerd (AR, RK 18009, f° 36 v°).

1624: Jan vande Perre is lid van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw in Sint-Goedele (RAn, ASG 8955).

1625, 23 augustus: de essayeur-generaal Jan van de Perre ontvangt een vergoeding van 200 gulden, een speciale gunst omwille van al zijn, sinds zijn aanstelling, gepresteerde diensten en zijn laag loon (AR, RK 18007, f° 32 v°).

1628-30: Jan van de Perre is met de meesters-generaal drie dagen bezig geweest bij het breken van in onbruik geraakte matrijzen in het munthuis te Brussel (AR, RK 18010, f° 27).

1630, 7 januari: de weduwe van Jan van de Perre ontvangt zijn loon dat hem tot op de dag van zijn overlijden (7 januari 1630) werd uitbetaald (AR, RK 18010, f° 18v°).

[328] PERRE, Melchior II vande

†1634; voor Melchior I (zie Roobaert 2015, II: 286-298).

1606: Melchior II vande Perre wordt vermeld als ouderman van het ambacht (SAB, Lias 764).

1610, 5 maart: Melchior II van de Perre, zoon van Roeland, en zijn echtgenote Anna Lambrechts, worden vermeld als erfgenamen in

Getuigen van de Geschiedenis

Het niet zo erg talrijk bewaard gebleven Brussels edelsmeedwerk uit de 17de eeuw is al meerdere malen beschreven, gecatalogiseerd en tentoongesteld geworden, zodat het voor de liefhebbers, verzamelaars en kunsthistorici niet meer veel geheimen te bieden heeft.

Afgezien van enkele, deels in manuscript gebleven studies, wordt hier voor de eerste maal een globaal overzicht geboden van het leven en het werk van de 466 edelsmeden waarvan de namen, dank zij een jarenlang en systematisch onderzoek, in de meest voor de hand liggende archieffondsen konden teruggevonden worden. De teleurgang van zo vele belangrijke archieven, betreffende de geestelijke en burgelijke opdrachtgevens, die van levensbelang waren voor de hier vermelde edelsmeden, heeft voor gevolg dat geen aanspraak meer kan gemaakt worden op volledigheid. Toch kan er van uitgegaan worden dat het *Lexicon* een voldoening gevend overzicht biedt van de omgeving en de omstandigheden waaronder deze beoefenaars van de kunst van het edelsmeedwerk toenmaals geleefd en gewerkt hebben.

Edmond Roobaert (°1931) studeerde kunstgeschiedenis aan het Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde (Rijksuniversiteit Gent) en promoveerde er tot doctor in de Kunstwetenschappen (2008). Hij is werkzaam geweest als assistent (Seminarie voor Encyclopedie en Methodiek van de Kunstgeschiedenis, U-Gent), en werd later benoemd tot Inspecteur van het Cultureel Patrimonium. In 1967 trad hij in diplomatieke dienst en werd in 1995 gepensioneerd. Zijn publicaties betreffen de letteren (rederijkers, drukkers en boekhandelaars), de kunst en de kunstambachten te Brussel in de 16de en 17de eeuw. Meer recent zijn de op omvangrijk archiefonderzoek gebaseerde studies over de Brusselse goud- en zilversmeden uit die eeuwen, zoals "Meester Jan vande Perre († 1559), goudsmid van de keizer en meester-generaal van de Keizerlijke Munt in de Nederlanden" *(2005) en* "Goud- en zilversmeden te Brussel in de 16de eeuw", *2 delen, Brussel, 2015 (beiden extra nummers van Archief- en Bibliotheekwezen in België, Brussel, nr. 77 en 101). Het* "Lexicon van de Brusselse edelsmeden uit de 17de eeuw" *is een verder resultaat van die opzoekingen.*

Safran Publishers

9 782874 571091

REF. TdH06